

Beata Matusek

Z teorii i praktyki pracy z uczniem zagrożonym niedostosowaniem społecznym w szkole podstawowej

Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika 10, 145-157

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z TEORII I PRAKTYKI PRACY Z UCZNIEM ZAGROŻONYM NIEDOSTOSOWANIEM SPOŁECZNYM W SZKOLE PODSTAWOWEJ

Problem niedostosowania społecznego zajmuje istotne miejsce w naukowym czasopiśmiennictwie i literaturze pedagogicznej. Zainteresowanie nauczycieli, pedagogów, psychologów i rodziców publikacjami dotyczącymi tejże tematyki wynika z faktu realizowania przez ucznia zagrożonego niedostosowaniem społecznym obowiązku szkolnego w szkole masowej. Praca z uczniem zagrożonym niedostosowaniem społecznym to duże wyzwanie nie tylko dla nauczyciela-wychowawcy, ale dla wszystkich osób zaangażowanych w proces dydaktyczno-wychowawczy. Udana współpraca na linii nauczyciel (wychowawca)–nauczyciele przedmiotowi, nauczyciel (wychowawca)–rodzice (opiekunowie) ucznia, nauczyciel (wychowawca)–uczeń to pierwszy krok na drodze prowadzącej do pokonania problemu. Brak współpracy może z kolei doprowadzić do poważnych trudności dydaktycznych oraz zaburzeń w sferze społecznej i emocjonalnej. Należy więc zrobić wszystko, aby nie doszło do osobistych tragedii ucznia i jego rodziny.

Rozwój społeczny człowieka to złożony proces trwający od urodzenia aż do śmierci. Na jego przebieg wpływają czynniki endogenne (tkwiące w samej jednostce) oraz egzogenne (zewnętrzne). Powiedzenia „Niedaleko pada jabłko od jabłoni”, „Jaka matka, taka córka”, „Podobni jak dwie krople wody” wskazują na genetyczne (wrodzone) uwarunkowania rozwoju jednostki. Z kolei określenia „Czym skorupka za młodu nasiąknie”, „Czego Jaś się nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał” wskazują na ogromną rolę pierwszych lat życia w kształtowaniu nawyków i postaw. Przywołane myśli wywierają wpływ na kształtowanie się obrazu samego siebie i własnej samooceny. Obraz samego siebie nie powstaje „od razu”, ale jest procesem stopniowego dochodzenia do celu, który ma określoną dynamikę, a realizowany jest poprzez gromadzenie różnych doświadczeń związanych z własną osobą. Zbudowanie pozytywnego i dojrzałego obrazu siebie jest jednym z najważniejszych etapów formowania się osobowości, jest wytworem szeroko rozumianego procesu uczenia się, zbiorem naszych doświadczeń (Siemionow, 2011, s. 17). Pozytywny obraz samego siebie obejmuje akceptację siebie, swoich reakcji, zachowań, uczuć i emocji, pogodzenie się i uznanie za naturalne odczuwania uczucia gniewu, złości, nienawiści, umiętność

* Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu.

odreagowania tych stanów emocjonalnych bez krzywdy dla drugiego człowieka, akceptację tych stanów u siebie i innych, umiejętność określania swoich mocnych i słabych stron, co poprzez właściwy dobór zadań i działań do swoich możliwości ogranicza ilość bodźców frustrujących, oddziałujących na jednostkę (Siemionow, 2011, s. 21–22). Skłonność jednostki do ulegania wpływom innych, brak własnego zdania, pozytywnych wzorców i niskie poczucie wartości mogą doprowadzić do poważnych zaburzeń emocjonalnych. Dlatego od najmłodszych lat należy wyrabiać u dziecka pewność siebie i stwarzać sytuacje dające okazję do sprawdzenia siebie w różnych sytuacjach życia codziennego.

Przeprowadzenie kwerendy źródłowej w literaturze społeczno-pedagogicznej i naukowym czasopiśmiennictwie wskazuje na brak jednolitej terminologii określającej zachowania wychodzące poza te, które powszechnie akceptuje społeczeństwo. Do pojęć określających różne postawy i zachowania odbiegające od przyjętych norm społecznych należą: „niedostosowanie społeczne” lub „nieprzystosowanie społeczne”, „wykolejenie społeczne”, „zachowanie dewiacyjne”, „zaburzenie w zachowaniu”, „demoralizacja”, „zachowanie patologiczne” lub zachowanie przestępcze (Szymański, 2010, s. 11)*. Jako że w orzeczeniach o potrzebie kształcenia specjalnego wydawanych ze względu na występowanie niepokojących postaw i zachowań u uczniów szkoły podstawowej stosuje się termin „niedostosowanie społeczne”, w niniejszym opracowaniu to właśnie pojęcie będzie pojęciem wiodącym.

WYJAŚNIENIA TERMINOLOGICZNE

Podjmując tematykę pracy z uczniem zagrożonym niedostosowaniem społecznym w szkole podstawowej, należy zwrócić uwagę na różnicę pomiędzy terminami: „niedostosowanie społeczne” a „zagrożenie niedostosowaniem społecznym”.

Niedostosowanie społeczne (termin opracowany przez Światowy Związek Instytucji Opieki nad dziećmi i Młodzieżą, wprowadzony w Polsce w 1959 roku przez twórczynię pedagogiki specjalnej prof. Marię Grzegorzewską), ogólnie rzecz biorąc, rozumie się jako występowanie zachowań nieakceptowanych, niezgodnych z przyjętymi ogólnie zasadami i normami. Nieprzystosowanie przejawia się w nieumiejętności funkcjonowania w określonej roli społecznej, na przykład pełnienia roli ucznia bądź kolegi. O niedostosowaniu społecznym można mówić również w odniesieniu do konkretnych grup społecznych funkcjonujących w danej rzeczywistości, a jego przyczyn poszukiwać w środowisku rodzinnym, rówieśniczym i we właściwościach dziecka (Strykowska, 2005, s. 14). W przypadku dziecka **zagrożonego niedostosowaniem społecznym** obserwuje się najczęściej postawy i zachowania odbiegające od przyjętej normy, ale o mniejszym nasileniu i mniejszej częstotliwości niż w przy-

* A. Szymański w pierwszym rozdziale książki zatytułowanej *Pojęcie i istota niedostosowania społecznego* przytoczył funkcjonujące w literaturze społeczno-pedagogicznej definicje oraz dokonał analizy wzajemnych powiązań między nimi (Szymański, 2011).

padku ucznia niedostosowanego społecznie. Uczeń zagrożony niedostosowaniem społecznym ma problemy z przestrzeganiem zasad panujących w klasie i szkole, wypełnianiem obowiązków ucznia, panowaniem nad własnymi emocjami, sprostaniem oczekiwaniom rodziców i nauczycieli, opanowaniem treści wynikających z podstawy programowej. Należy pamiętać o tym, że zagrożenie niedostosowaniem społecznym może, ale nie musi, wynikać ze złej sytuacji rodzinnej dziecka. Trudności wychowawcze sprawiają także dzieci z tak zwanych „dobrych” rodzin. Niezależnie od przyczyn nie wolno lekceważyć symptomów niedostosowania i jak najwcześniej podjąć działania mające na celu wyeliminowanie zagrożeń. Do symptomów tych należą:

- nieposłuszeństwo wobec dorosłych;
- zachowania bierne;
- zachowania agresywne;
- postawa kłamliwości;
- wagary;
- niepowodzenia w nauce szkolnej (Strykowska, 2005, s. 17).

ZASADY ORGANIZOWANIA POMOCY PEDAGOGICZNO- -PSYCHOLOGICZNEJ NA TERENIE SZKOŁY

Pracę z uczniem zagrożonym niedostosowaniem społecznym w szkole podstawowej regulują przepisy prawne. Warunki i zasady organizowania pracy określa Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 roku *w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (na podstawie art. 71b ust. 7 pkt 2 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. *o systemie oświaty*, Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm). Zgodnie z rozporządzeniem, w szkołach ogólnodostępnych nie organizuje się oddziałów specjalnych dla dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym. W przypadku szkoły podstawowej kształcenie może być prowadzone do końca roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym uczeń kończy 18 rok życia. W przypadku ucznia zagrożonego niedostosowaniem społecznym i niedostosowanym społecznie w szkoła zapewnia:

- realizację zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego;
- warunki do nauki, sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne, odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne uczniów;
- zajęcia odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne uczniów, w szczególności zajęcia rewalidacyjne, resocjalizacyjne i socjoterapeutyczne;

- integrację uczniów ze środowiskiem rówieśniczym,
- przygotowanie uczniów do samodzielności w życiu dorosłym.

W przypadku ucznia zagrożonego niedostosowaniem społecznym szkoła organizuje działania o charakterze socjoterapeutycznym. Zajęcia z uczniem prowadzi nauczyciel posiadający odpowiednie kwalifikacje. Program zajęć opracowuje zespół, który tworzą nauczyciele uczący w danym oddziale, po dokonaniu wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia oraz uwzględniając zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, we współpracy (w zależności od potrzeb) z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, w tym poradnią specjalistyczną. Program opracowuje się na okres, na jaki zostało wydane orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, nie dłuższy jednak niż etap edukacyjny. Program opracowuje się w terminie:

- do dnia 30 września roku szkolnego, w którym uczeń rozpoczyna od początku roku szkolnego realizowanie kształcenia w szkole;
- 30 dni od dnia złożenia w szkole orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego;
- 30 dni przed upływem okresu, na jaki został opracowany poprzedni program – w przypadku gdy uczeń kontynuuje kształcenie w szkole (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. *w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym*, na podstawie art. 71b ust. 7 pkt 2 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. *o systemie oświaty*, Dz.U. 2004 Nr 256, poz. 2572 z późn. zm).

Pracę zespołu koordynuje odpowiednio wychowawca oddziału albo nauczyciel lub specjalista prowadzący zajęcia z uczniem, wyznaczony przez dyrektora szkoły. Spotkania zespołu odbywają się w miarę potrzeb i może w nich uczestniczyć na wniosek dyrektora szkoły przedstawiciel poradni psychologiczno-pedagogicznej, poradni specjalistycznej. Na wniosek lub za zgodą rodziców ucznia w spotkaniu może uczestniczyć także lekarz, psycholog, pedagog, logopeda lub inny specjalista. Zgodnie z przepisami zespół co najmniej dwa razy w roku szkolnym dokonuje okresowej wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia, uwzględniając ocenę efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi oraz w miarę potrzeb dokonuje modyfikacji programu. Rodzice ucznia mają prawo uczestniczyć w spotkaniach zespołu, brać udział w opracowaniu i modyfikacji programu oraz dokonywaniu oceny. Zespół ma obowiązek informowania rodziców o terminach spotkań (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. *w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym*, na podstawie art. 71b ust. 7 pkt 2 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. *o systemie oświaty*, Dz.U. 2004 Nr 256, poz. 2572 z późn. zm).

Reasumując, zgodnie z obowiązującymi przepisami nauczyciel-wychowawca, rozpoczynając pracę z uczniem zagrożonym niedostosowaniem społecznym, powinien wnikliwie zapoznać się z dokumentacją dotyczącą dziecka, dokonać analizy treści orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, wymienić informacje na temat dziecka z osobami, które miały z nim kontakt we wcześniejszym okresie, dokonać analizy sytuacji rodzinnej dziecka, poznać mocne i słabe strony ucznia, zaplanować działania mające na celu poprawę zachowań i sytuacji dziecka. Planując działania nauczyciel-wychowawca pozostaje w stałym kontakcie z dyrektorem szkoły, który organizuje pomoc psychologiczno-pedagogiczną na terenie placówki oraz pedagogiem szkolnym, który prowadzi dokumentację podejmowanych działań, służy pomocą i wsparciem. Współpracując z innymi nauczycielami wychowawca wymienia informacje na temat metod i form pracy z uczniem oraz trudności i sukcesów w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Będąc w stałym kontakcie z rodzicami ucznia, systematycznie wymienia informacje na temat zachowania i funkcjonowania ucznia w domu i szkole oraz kontroluje skuteczność opracowanego programu i modyfikuje go w miarę potrzeb.

Szkoła jako instytucja oświatowo-wychowawcza mająca na celu dobro ucznia – w tym ucznia zagrożonego niedostosowaniem społecznym – nie działa w izolacji od innych instytucji. Ogromnym wsparciem dla uczniów, ich rodziców i nauczycieli są pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznych. W raporcie tematycznym z badań Instytutu Badań Edukacyjnych przeprowadzonych w 2012 roku na temat: *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów* czytamy:

Poradnie psychologiczno-pedagogiczne są specjalistycznymi placówkami prowadzącymi działalność diagnostyczną, terapeutyczną, profilaktyczną i doradczą w środowiskach wychowujących dzieci i młodzież. Do zadań poradni należy m.in. wydawanie opinii w sprawie dostosowania wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb ucznia, u którego stwierdzono specyficzne trudności w uczeniu się, uniemożliwiające sprostanie tym wymaganiom. Wielozakresowa współpraca między innymi ze szkołą jest wskazywana w statutach poradni jako główny cel ich działalności (Instytut Badań Edukacyjnych, 2012).

Podstawą organizowania pomocy pedagogiczno-psychologicznej na terenie szkoły jest dostarczenie dyrektorowi szkoły orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na zagrożenie niedostosowaniem społecznym wydawanego przez poradnię. Podstawę prawną regulującą zasady wydawania orzeczeń przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne stanowi Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 roku *w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych* (Dz.U. 2008 Nr 173, poz. 1072). W celu usprawnienia wydawania orzeczeń i opinii opracowano projekt Rozporządzenia z dnia 11 grudnia 2014 roku mający zastąpić obowiązujące Rozporządzenie z 2008 roku (<http://www.solidarnosc.org.pl/edukacja/oswiata/>

index.php/pr/projekty-men/2188-projekt-rozporzadzenia-ministra-edukacji-narodowej-w-sprawie-orzecz-i-opinii-wydawanych-przez-zespo-y-orzekajce.html). Zgodnie z przepisami, orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na zagrożenie niedostosowaniem społecznym wydaje zespół orzekający w składzie: dyrektor, psycholog, pedagog, lekarz, inni specjaliści. Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego zawiera:

- nazwę i adres poradni;
- numer dokumentu;
- nazwiska wnioskodawców (rodziców lub opiekunów dziecka);
- nazwiska członków Zespołu Orzekającego;
- dane dziecka;
- adres szkoły, przedszkola, placówki, do której uczęszcza dziecko;
- okres, na jaki wydaje się orzeczenie;
- przyczynę wydania orzeczenia;
- diagnozę (w tym informacje o możliwościach rozwojowych i potencjale dziecka);
- zalecenia w kwestii najkorzystniejszej dla dziecka formy kształcenia;
- zalecenia w zakresie form stymulacji, rewalidacji, terapii, usprawniania, rozwijania potencjalnych możliwości i mocnych stron dziecka oraz innych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- zalecenia w zakresie warunków realizacji potrzeb edukacyjnych;
- uzasadnienie (Załącznik nr 1 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. *w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych*, Dz.U. 2008 Nr 173, poz. 1072).

Diagnoza psychologiczno-pedagogiczna ucznia zagrożonego niedostosowaniem obejmuje:

- rozwój psychofizyczny dziecka i stan zdrowia;
- warunki środowiskowe i rodzinne;
- przebieg kariery szkolnej, obszary trudności, zainteresowania, formy pomocy udzielonej przez szkołę rejonową;
- diagnozę możliwości intelektualnych, mocnych stron, potencjału rozwojowego;
- diagnozę przyczyn niepowodzeń szkolnych;
- osobowość, funkcjonowanie emocjonalne;
- funkcjonowanie społeczne, zachowania niepożądane i ryzykowne, przynależność do subkultur młodzieżowych;

- wiadomości szkolne, poziom opanowania umiejętności szkolnych (Hundsdorff-Dymecka i Janicka).

Do metod diagnostycznych stosowanych w poradni psychologiczno-pedagogicznej w przypadku uczniów zagrożonych niedostosowaniem społecznym należą:

- anamneza z rodzicami – zebranie informacji o dziecku;
- szczegółowy wywiad z rodzicami i uczniem na temat jego aktualnego funkcjonowania;
- analiza dostarczonych dokumentów: dotychczasowe opinie psychologiczne, dokumentacja lekarska, informacje ze szkoły rejonowej;
- obserwacja zachowania ucznia, ubioru, relacji z rodzicem, sposobu wypowiedzania się, używania slangu.

W poradni psychologiczno-pedagogicznej przeprowadza się badania możliwości intelektualnych ucznia. Do stosowanych testów należą:

- Skala Inteligencji D. Wechslera dla dzieci;
- Skala Inteligencji D. Wechslera dla dorosłych;
- Bateria Testów APIS P-R;
- Bateria Testów APIS Z;
- Test Matryc Ravena – wersja standard plus;
- Test Matryc Ravena – wersja dla zaawansowanych;
- Test językowy Leksykon A. Jurkowskiego.

Wśród testów badających osobowość wymienia się:

- Kwestionariusz Osobowości Eysencka EPQ-R;
- Inwentarz Osobowości NEO-FFI;
- Inwentarz Inteligencji Emocjonalnej INTE;
- Test Jawnego Niepokoju „Jaki jesteś?”;
- Kwestionariusz agresywności młodzieży – reaktywność emocjonalna;
- Test zdań niedokończonych Rottera;
- Test „Drzewo”;
- Rysunek Rodziny.

Testy badające funkcjonowanie społeczne to:

- Kwestionariusz „Ja i moja szkoła”;
- Klasa wobec mnie – ja wobec klasy;
- STAIC – inwentarz stanu i cechy lęku dzieci;
- Bateria metod diagnozy przyczyn niepowodzeń szkolnych u dzieci w wieku 10–12 lat – Bateria 10/12;

- Bateria metod diagnozy przyczyn niepowodzeń szkolnych u uczniów gimnazjów – Bateria GIM (Hundsdoerff-Dymecka i Janicka).

Po dostarczeniu dyrektorowi szkoły orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego dyrektor organizuje uczniowi pomoc psychologiczno-pedagogiczną zgodnie z zaleceniami zespołu orzekającego i wyznacza nauczyciela do prowadzenia zajęć o charakterze socjoterapeutycznym. Podczas zajęć nauczyciel realizuje cele edukacyjne, rozwojowe i terapeutyczne, gdyż dzieci z grup podwyższonego ryzyka często doświadczyły trudnych, a nawet traumatycznych sytuacji i przeżyć. Niesie to za sobą trudności w zaspakajaniu podstawowych potrzeb: miłości, bezpieczeństwa, akceptacji, poczucia własnej wartości (Strykowska, 2005, s. 135). Cele edukacyjne wspierają proces zdobywania wiedzy o samym sobie, innych ludziach i rozumienia świata społecznego, a także ukierunkowują zmiany zachowań, tak by mogły one ochronić dziecko przed kolejnymi urazami psychicznymi. Przykładowymi celami edukacyjnymi są: uczenie się technik szybkiego czytania i zapamiętywania, poznawanie zasad zdrowego stylu życia, uczenie się zasad komunikacji i rozwiązywania problemów. Cele rozwojowe są ściśle związane z wiekiem ucznia.

W każdym okresie życia dziecka dominują określone potrzeby. W okresie wczesnoszkolnym na pierwszy plan wysuwa się potrzeba aktywności ruchowej, wspólnej zabawy, podejmowania twórczości plastycznej, poznawania otaczającego świata, przebywania w towarzystwie rówieśników i podejmowania wspólnej aktywności. W okresie dojrzewania pojawia się silna potrzeba określenia siebie, niezależności od dorosłych, a zarazem akceptacji rówieśników. Realizacja celów rozwojowych polega na wyjściu naprzeciw pojawiającym się wraz z rozwojem dziecięcym potrzebom. Cele terapeutyczne natomiast realizowane są przez dokonywanie zmian w sferze emocjonalnej, poznawczej i behawioralnej. Podczas zajęć socjoterapeutycznych osiąga się je poprzez zmianę sądów poznawczych i wzorców zachowania oraz odreagowanie emocjonalne. Realizuje się zaś poprzez doświadczenia korekcyjne, odreagowanie emocji oraz nabywanie nowych umiejętności (Strykowska, 2005). Wskutek korzystania z formy pomocy, jaką jest socjoterapia, uczestnik może uzyskać wsparcie w realizacji zadań rozwojowych i w przechodzeniu przez kryzysy rozwojowe (zyski rozwojowe), zwiększyć poziom wiedzy na temat funkcjonowania społecznego i umiejętności interpersonalnych (zyski edukacyjne), a także mieć większy dostęp do zachowań pożądaných, ulepszyć kontrolę metapoznawczą i emocjonalną, radzenie sobie z emocjami i stresem (zyski terapeutyczne) (Strykowska, 2005). Ze względu na poważne zaburzenia w sferze emocjonalnej ucznia ważne jest nawiązanie pozytywnych relacji pomiędzy nauczycielem a uczniem. Stworzenie atmosfery akceptacji i bezpieczeństwa to niezbędny element terapii. Zaangażowanie, postawa nastawiona na słuchanie i chęć niesienia pomocy warunkuje udaną współpracę. Zajęcia o charakterze socjoterapeutycznym nie mogą być traktowane jako dodatkowa godzina lekcyjna. To nie lekcja, to czas budowania pewności siebie, ukazywania mocnych stron ucznia, zmieniania negatywnych wyobrażeń o rzeczywistości na wyobrażenia pozytywne, ukazania sposobów panowania nad emocjami, rozwiązywania konfliktów, motywowa-

wania i wspierania. To czas stopniowego dochodzenia do przekonania, że można funkcjonować inaczej.

Oprócz poradni psychologiczno-pedagogicznych szkołę jako instytucję dydaktyczno-wychowawczą wspierają **organy porządku publicznego**: policja, straż miejska, sądy (Wydział Rodzinny i Nieletnich, który ulokowany jest w strukturze sądów rejonowych), **instytucje pomocy społecznej**: regionalne ośrodki polityki społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, ośrodki pomocy społecznej, dom pomocy społecznej, placówki specjalistycznego poradnictwa, w tym rodzinnego, ośrodki wsparcia i ośrodek interwencji kryzysowej (Instytut Badań Edukacyjnych, 2012, s. 28–70).

W praktyce, w tej kategorii, wśród instytucji współpracujących ze szkołami najczęściej pojawiały się Miejskie bądź Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej oraz znacznie rzadziej ośrodki wsparcia dziennego, jakimi są świetlice socjoterapeutyczne. Do tej kategorii zaliczono również gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych. Działalność świetlic środowiskowych i socjoterapeutycznych można podzielić na dwie dziedziny. Pierwszy z nich polega na organizowaniu czasu wolnego dzieci oraz młodzieży, drugi natomiast dotyczy pracy socjoterapeutycznej. Oba obszary ich działalności wymagają ścisłej współpracy z pracownikami szkoły oraz wzajemnego przekazywania informacji na temat funkcjonowania dzieci w świetlicy i w szkole (Instytut Badań Edukacyjnych, 2012, s. 34). Dodatkowo, jak wykazały badania IBE, szkoła współpracuje z: innymi szkołami, instytucjami kulturalnymi (filharmonie, muzea, teatry, kina), publicznymi instytucjami kulturalno-oświatowymi (biblioteki, gminne/ miejskie ośrodki kultury), klubami i obiektami sportowymi, jednostkami organizacyjnymi lasów państwowych (nadleśnictwa, parki krajobrazowe), kościołem i związkami wyznaniowymi, różnorodnymi przedsiębiorstwami, organizacjami pozarządowymi, Ochotniczą Strażą Pożarną i innymi służbami ratowniczymi, uczelniami wyższymi, placówkami ochrony zdrowia i mediami (prasa lokalna, TV, radio) (Instytut Badań Edukacyjnych, 2012, s. 36–70).

Zagrożenie niedostosowaniem społecznym oraz niedostosowanie społeczne stanowią istotny problem, wymagający dyskusji i nowych rozwiązań. Stale poszukuje się sposobów zapobiegania niedostosowaniu społecznemu. Dowodem na to są organizowane przez ośrodki szkoleniowe oraz szkoły różnych szczebli konferencje naukowe. 19 marca 2013 roku Regionalny Ośrodek Metodyczno-Edukacyjny *Metis* w Katowicach we współpracy z Regionalnym Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Katowicach zorganizował konferencję pt. *Pedagogika przygody jako antidotum na niedostosowanie społeczne*. Przedsięwzięcie to adresowane było do nauczycieli-wychowawców, nauczycieli wychowania fizycznego, wychowawców ośrodków socjoterapeutycznych, wychowawców młodzieżowych ośrodków wychowawczych oraz placówek opieki zastępczej. Według organizatorów przygoda, survival, elementy cyrkowe mogą być atrakcyjnymi alternatywnymi formami takich działań. Rozwijają bowiem poczucie własnej wartości i sprawstwa, budują zaradność życiową oraz umiejętności prospołeczne u młodych ludzi. Z kolei te elementy stanowią warunek niezbędny zarówno wszelkich programów profilaktycznych, jak i resocjalizacyjnych

(<http://www.metis.pl/przygoda/>). 9 kwietnia 2014 roku w Katedrze Pedagogiki Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmnie zorganizowano konferencję naukową pt. *Dzieci i młodzież zagrożone niedostosowaniem społecznym i niedostosowane społecznie. Podmiotowość i partnerstwo w wychowaniu*. Celem konferencji była promocja skutecznych metod pracy z dziećmi i młodzieżą zagrożonymi niedostosowaniem społecznym i niedostosowanymi społecznie w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym oraz wskazanie na potrzebę partnerskiego i podmiotowego podejścia do tej grupy wychowanków. Do uczestnictwa w konferencji zaproszono nauczycieli i wychowawców pracujących z jednostkami niedostosowanymi społecznie. Celem konferencji była promocja skutecznych metod pracy z dziećmi i młodzieżą zagrożonymi niedostosowaniem społecznym i niedostosowanymi społecznie w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym oraz wskazanie na potrzebę partnerskiego i podmiotowego podejścia do tej grupy wychowanków. Konferencja stworzyła możliwość dyskusji, wymiany doświadczeń oraz poszerzenia wiedzy na temat niezwykle ważnego problemu, jakim jest zagrożenie niedostosowaniem społecznym i niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży*. 16 marca 2015 roku w Białymstoku odbyła się **IX Wojewódzka Konferencja Metodyczna Praca nad motywacją do zmiany u dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym i niedostosowanej społecznie**. W konferencji wzięło udział ponad 120 osób, w tym specjaliści z zakresu szeroko pojętej pomocy dzieciom i ich rodzinom, psycholodzy, pedagodzy, terapeuci, pracownicy socjalni, terapeuci, nauczyciele szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Konferencja składała się z dwóch części. Część pierwszą stanowiły rozważania teoretyczne, a w części drugiej odbyły się trzy specjalistyczne warsztaty, na których uczestnicy mogli praktycznie doskonalić swoje kompetencje w zakresie budowania kontaktu motywującego, komunikacji motywującej, budowania wizji zmiany siebie i wychowanków na podstawie doświadczanego przez nich sukcesu**.

* Podczas konferencji wykład wygłosił: prof. nadzw. dr hab. Mirosław Babiarz – *Podmiotowość i partnerstwo w edukacji i wychowaniu*; prof. nadzw. dr hab. Marian Stepulak – *Podmiotowość dziecka i zagadnienie partnerstwa w ujęciu postmodernizmu*; dr Lucyna Kozaczuk – *Rola asystenta rodziny w środowiskach niewydolnych wychowawczo z perspektywy zapobiegania demoralizacji nieletnich*; dr Aneta Paszkiewicz – *Metoda kontraktu w pracy z wychowankiem niedostosowanym społecznie*; Kamil Ruciński – *Niepubliczny Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Rejowcu – Organizacja czasu wolnego alternatywną wobec patologicznych wzorców zachowań*. W części trzeciej konferencji odbyły się warsztaty dla studentów prowadzone przez: dr Halinę Bejger – *Socjoterapia w pracy z młodzieżą zagrożoną niedostosowaniem społecznym*; dr Anetę Paszkiewicz – *Rozwiązywanie konfliktów metodą bez porażek*; Agatę Szabałę-Walczuk – *Trudna sztuka stawiania granic* (<http://www.pwsz.chelm.pl/?id=8972>).

** Do celów konferencji można zaliczyć: 1. Pogłębienie wiedzy na temat procesów motywacyjnych ze szczególnym uwzględnieniem motywacji do zmiany w pracy z dziećmi i młodzieżą zagrożoną niedostosowaniem i wykluczeniem społecznym; 2. Dzielenie się dobrymi praktykami z zakresu wzmacniania motywacji do zmiany u dzieci i młodzieży w pracy pedagogicznej, psychologicznej, terapeutycznej i opiekuńczo-wychowawczej; 3. Promocja nowoczesnych metod i technik pracy z uczniami zagrożonymi niedostosowaniem społecznym i niedostosowanymi społecznie; 4. Wskazanie możliwości interdyscyplinarnej współpracy specjalistów w zakresie pomocy uczniom zagrożonymi niedostosowaniem społecznym i niedostosowanymi społecznie (<http://www.zs17bialystok.pl/index>).

Praca z uczniem zagrożonym niedostosowaniem społecznym układa się pomyślnie wówczas, gdy współpracują ze sobą wszystkie osoby zaangażowane w proces dydaktyczno-wychowawczy. W przypadku braku porozumienia lub braku chęci współpracy pojawiają się trudności zakłócające terapię. Do najczęściej występujących trudności wskazanych przez pracowników poradni pedagogiczno-psychicznej należą: problemy w kontaktach z rodzicami, niestabilny status prawny opiekunów, ograniczony czas na postawienie diagnozy, niemożność kwalifikowania dzieci przewlekłe chorych i chorych psychicznie do klas integracyjnych, podwójna funkcja orzeczenia (opinia dla specjalistów – terapeutów i decyzja administracyjna dla celów urzędowych) (Hundsdorff-Dymecka i Janicka). Pomimo występujących trudności nie wolno nam zaniechać działań naprawczych, gdyż dziecko pełne niepokoju, obaw i nieśmiałość nie może sprostać niełatwym wymaganiom, jakie mu się stawia. W takiej sytuacji zaczynają nawarstwiać się problemy, które w konsekwencji mogą negatywnie wpłynąć na zachowania młodego człowieka. Problemem szkoły staje się mała lub znikoma znajomość dziecka, które gubi się w klasie i środowisku szkolnym (Okoński i Stefańczyk, 2014).

Podsumowując dotychczasowe rozważania na temat pracy z uczniem zagrożonym niedostosowaniem społecznym w szkole podstawowej, należy podkreślić wielokierunkowość działań podejmowanych przez szkołę na rzecz ucznia. Nawiązanie pozytywnych relacji z uczniem, współpraca z rodzicami oraz instytucjami wspierającymi ucznia i jego rodzinę, organizacja pomocy pedagogiczno-psychologicznej na terenie szkoły, systematyczna kontrola realizowania przez ucznia obowiązku szkolnego i postępów w nauce, obserwacja zachowań i postaw ucznia na terenie klasy i szkoły, kontrola funkcjonowania w grupie rówieśniczej, rozwijanie wiary we własne siły i wzmacnianie poczucia własnej wartości to tylko niektóre zadania realizowane w celu pokonania występujących trudności. Należy też pamiętać o tym, że o osiągnięciu sukcesu czy też poniesieniu porażki w pracy z uczniem zagrożonym niedostosowaniem społecznym w dużej mierze decyduje sam uczeń. Dobrze będzie tylko wówczas, gdy on sam pozwoli sobie pomóc!

BIBLIOGRAFIA

<http://www.metis.pl/przygoda/>.

<http://www.pwsz.chelm.pl/?id=8972>.

<http://www.zs17bialystok.pl/index.php/ix-wojewodzka-konferencja-metodyczna>.

Hundsdorff-Dymecka, E. i Janicka, A., *Uczeń zagrożony niedostosowaniem społecznym. Z doświadczeń zespołu orzekającego Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 17 w Warszawie*. Pobrano z lokalizacji: <http://oswiata.wawer.warszawa.pl>.

Instytut Badań Edukacyjnych. (2012). *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów*. Warszawa. Pobrano z lokalizacji: eduentuzjasci.pl/images/stories/analizy/ibe-wspolpraca-szkol-khernik.pdf.

Jankowiak, B. i Soroko E. (2013). Socjoterapia jako forma pomocy psychopedagogicznej. W: B. Jankowiak (red.). *Socjoterapia jako forma pomocy psychologiczno – pedagogicznej. Teoria i praktyka*. Poznań.

Okoński, A. i Stefańczyk, B. (2014). Niedostosowanie społeczne w szkole. W: H. Bejger i R. Kartaszyńska (red.). *Niedostosowanie społeczne. Teorie i doświadczenia*. Chełm.

Projekt nowego Rozporządzenia w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Pobrano z lokalizacji: <http://www.solidarnosc.org.pl/edukacja/oswiata/index.php/pr/projekty-men/2188-projekt-rozporzdzenia-ministra-edukacji-narodowej-w-sprawie-orzecz-i-opinii-wydawanych-przez-zespo-y-orzekajce.html>.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz.U. 2008 Nr 173, poz. 1072).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, na podstawie art. 71b ust. 7 pkt 2 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 2004 Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

Siemionow, J. (2011). *Niedostosowanie społeczne nieletnich: działania, zmiana, efektywność*. Warszawa.

Strykowska, J. (2005). *Niedostosowanie społeczne dzieci w wieku szkolnym. Problemy. Diagnoza. Profilaktyka*. Gniezno.

Szymański, A. (2010). *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży, Wybrane problemy*. Warszawa 2010.

Z TEORII I PRAKTYKI PRACY Z UCZNIEM ZAGROŻONYM NIEDOSTOSOWANIEM SPOŁECZNYM W SZKOLE PODSTAWOWEJ

Słowa kluczowe: niedostosowanie społeczne, zagrożenie niedostosowaniem społecznym, socjoterapia, kształcenie specjalne, orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego

Streszczenie: Opracowanie porusza zagadnienia związane z pracą z uczniem zagrożonym niedostosowaniem społecznym w szkole podstawowej. W publikacji wskazano różnice pomiędzy niedostosowaniem społecznym a zagrożeniem niedostosowania społecznego, symptomy niedostosowania społecznego, zasady organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniom zagrożonym niedostosowaniem społecznym na terenie szkoły, poruszono kwestię działalności poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz orzecznictwa, dokonano przeglądu testów diagnostycznych stosowanych w poradniach, wskazano cele i zadania zajęć o charakterze socjoterapeutycznym. Opracowanie uzupełnia zagadnienie współpracy szkoły z instytucjami i placówkami oświatowymi, podejmowanej w celu niwelowania zagrożenia niedostosowaniem społecznym.

THEORY AND PRACTICE OF WORKING WITH STUDENTS AT RISK OF SOCIAL MALADJUSTMENT IN PRIMARY SCHOOL

Keywords: social maladjustment, the threat of social maladjustment, socio-therapy, special education, a certificate of special education

Abstract: This work presents issues connected with the work with students who are at risk of social maladjustment in primary school. The publication pointed out the differences between social maladjustment and the threat of it, paid attention to the symptoms of social maladjustment, discussed the principles of organizing the psychological and pedagogical help for students at risk of social maladjustment in their schools, described the work of psychological and pedagogical clinics. Diagnostic tests used in clinics were examined, tests and goals of socio-therapeutic activities were established. There is also some information about the cooperation between schools and other educational institutions undertaken to help reduce the risk of social maladjustment.